

Conexiuni în politica internațională. Arc peste timp – Dimitrie Cantemir și Nicolae Titulescu

Lect. Univ. Dr. Oana-Elena Brânda,

Facultatea de Științe Sociale, Politice și Umaniste, Universitatea Titu Maiorescu

Membru în proiectul de cercetare ”România valorilor universale”, Academia Oamenilor de Știință din România

Lucrare prezentată în cadrul Sesiunii Științifice de Toamnă 2017 ”Cercetarea științifică în sprijinul dezvoltării durabile”, Timișoara, 12-14 octombrie 2017.

I. Introducere. De ce Cantemir și Titulescu?

La o primă vedere, este dificil de găsit un numitor comun pentru cele două personalități. Unul a trăit în secolul al XVIII-lea, la granița a două imperii puternice, căutând permanent calea de supraviețuire, evitând compromisul, în timp ce al doilea a trăit în secolul XX și a beneficiat de libertatea și avântul propriu renașterii continentului european de după Marele Război. În timp ce unul a fost vremelnic domn al Moldovei, trecând apoi în planul secundar politicii, celălalt a ocupat tot timpul o poziție de prim-plan, atât pe arena națională, dar și pe arena internațională.

Însă deși despărțiți de timp, cei doi au enorm de multe în comun. Amândoi sunt erudiți în adevăratul sens al cuvântului. Amândoi au fost conectați la mediul internațional prin pozițiile deținute. Și, deși este o afirmație curajoasă, amândoi au fost diplomați ai spațiului românesc. Deși Nicolae Titulescu este consacrat ca atare, atribuirea acestei titlaturii lui Dimitrie Cantemir este discutabilă. Lordul Satow definea diplomația ca fiind ”(...) aplicarea de inteligență și tact pentru desfășurarea de relații oficiale între guvernele statelor independente, extinse uneori și la relațiile cu statele vasale, sau, altfel spus, desfășurarea afacerilor între state prin mijloace pașnice”¹. Dar, deși Cantemir nu a fost un diplomat ca atare, a servit interesele diplomatice ale diverselor puteri, iar vizionarismul său în trasarea tratatului de la Luțk îl plasează pe acesta în galeria marilor diplomați ai românilor.

Scopul acestui articol nu este de a face o paralelă între cei doi, deoarece acest lucru ar fi imposibil. Însă este de a face o privire în oglindă a lor, precum și a impactului avut de ei asupra spațiului românesc. Deși au trăit în epoci diferite, cei doi se aseamănă prin cultura vastă, prin interacțiunile internaționale, prin abilitatea de a folosi resursele condiției lor de la un moment dat, în vederea avansării idealurilor ce-i animă. Cele două personalități s-au aflat sub presiunea timpului în care au trăit, dar și a condiției lor. Cu toate acestea, au reușit să transforme condițiile uneori vitrege în adevărate oportunități. De asemenea, au manifestat un spirit vizionar, greu de decelat la alte personalități contemporane lor. Acest lucru îi individualizează în cercetarea de față, sporindu-le capacitatea lor de personalități reprezentative la nivel universal.

¹ Lord Gore-Booth (ed.), *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, London and New York, Longman, 1979, p. 3.

II. Elemente comune

Așa cum menționam în introducere, deși despărțiți de sute de aproape 200 de ani, există elemente de similaritate între cei doi, derivate din educația, spiritul universal și înțelegerea și abordarea mediului în care au trăit. Astfel, în rândul elementelor comune se pot identifica următoarele: erudiția (de unde va deriva și spiritul universal), conectarea la mediul internațional, gestionarea relațiilor cu partenerul de la Răsărit, precum și exilul în care și-au petrecut restul vieții cei doi. În cele ce urmează, vom încerca să prezentăm pe scurt aceste elemente, cu mențiunea că ele vor fi prezentate în extenso în capitolele dedicate fiecăruia dintre ei.

În ceea ce privește spiritul erudit, ambii au beneficiat de o educație aleasă, element formator în dezvoltarea lor profesională ulterioară.

Cantemir a studiat la Constantinopol la Academia Patriarhiei Ecumenice, filiala spirituală a Universității de la Padova. La Constantinopol, unde a petrecut în total 22 de ani, a studiat turca, persana, araba, precum și literatura, muzica și Islamul. Dar dimensiunea sa ca erudit este mult mai mare: scrie istorie, geografie, versuri, compune proză. Nu va neglija nici matematica, fizica și muzica. Este un adevărat spirit renașcentist, ale cărui idei vizau : unitatea neamului, crearea unei limbi literare, dezvoltarea conceptului de "civilizație", precum și dreptul de viață pentru cei de muncesc (politica sa în domeniu era cea a dezvoltării unui stat centralizat domnesc, înlăturând statul cărmuit de oligarhia marilor familii boierești)².Petrecând un timp atât de îndelungat la Constantinopol, privirea sa asupra mediului internațional, dar și opțiunile de politică externă au fost influențate iremediabil considerabil. Filozofia de viață a lui Cantemir poate fi caracterizată drept "un compromis între conformismul religios al vremii și filozofia antică, clasică și a Renșterii"³.

De cealaltă parte, Nicolae Titulescu a beneficiat de o bursă la Paris, unde a urmat cursurile Facultății de Drept. A urmat apoi un doctorat în Drept, tot la Paris, formându-se ca jurist, ca diplomat, ca om de stânga moderată/liberală. Anii petrecuți la Paris l-au influențat în munca sa de diplomat, întrucât s-a aflat în primul rând al prefacerilor ce au avut loc după încheierea Primului Război Mondial. Ideile care animau cercurile europene, și care se vor cristaliza apoi sub forma Societății Națiunilor, dar și a Comunităților Europene pe care Titulescu nu a mai apucat să le vadă au reprezentat un adevărat rezervor de speranță pentru un continent devastat de război. Iar Nicolae Titulescu nu a ezitat să fructifice aceste idei, cu mult înainte ca semenii săi să le perceapă adevărata valoare.

Mediul internațional acționează ca un avantaj pentru cei doi. Dacă pentru Cantemir, anii de formare la Constantinopol l-au determinat să se îndrepte spre Rusia apoi, ca emblemă a creștinătății și a unui compromis mai mic, pentru Titulescu, anii de formare în Franța au fost resortul necesar pentru a-l convinge de necesitatea aducerii problemelor României în dezbateră Occidentului, sperând astfel la o mai mare dezvoltare a acestui spațiu.

Gestionarea relației cu partenerul de la Răsărit a reprezentat un aspect particular al politicii externe duse de cei doi, amândoi manifestând un interes aparte și o politică destul de favorabilă vecinului de la Răsărit. Cantemir a negociat cu Petru cel Mare un tratat – tratatul de la Lutk, din 1711, având speranța eliberării țării de sub dominația turcă și precizând

² ***, *Istoria literaturii române*, Vol. 1, București, Editura Academiei RPR, 1964, pp. 607-611.

³ *Ibidem*, p. 621.

integritatea granițelor, precum și faptul că ele vor fi apărate de armata Moldovei. De cealaltă parte, Titulescu a fost acuzat că ar fi dus o politică de apropiere prea mare față de sovietici, exemplul cel mai bun fiind apropierea de Maxim Litvinov. În ambele cazuri, intențiile care au dublat o astfel de politică au fost unele menite să asigure spațiului românesc pentru care s-au luptat o continuitate și condiții de dezvoltare în integralitate (deși în timpul lui Cantemir, conceptul nu exista ca atare).

Ambii și-au petrecut ultimii ani de viață în exil, unde au fost forțați să se refugieze din cauza problemelor interne și animozităților cu care s-au confruntat. Dacă pentru Cantemir, exilul a însemnat punerea sa în slujă Rusiei țariste, și, cel puțin în prim-plan, renunțarea la orice tentativă de a mai fi domn în Moldova, în cazul lui Titulescu, exilul a reprezentat o continuare a activității sale diplomatice, dar și a politicii sale pro-românești cu alte mijloace.

III. Dimitrie Cantemir

Dimitrie Cantemir poate fi definit, înainte de toate, drept un cărturar, manifestând interes pentru literatură, istorie, geografie și teologie. De asemenea, a scris lucrări de metafizică, misticism și cercetare științifică. Spiritul său vizionar vine din faptul că a făcut diferența între instrumentul de opresiune, care era Imperiul Otoman, precum și politica sa agresivă, și profunzimea culturii și tradițiilor sale, care meritau valorificate. Astfel, în anii de formare de la Constantinopol, dincolo de Academia grecească și învățații otomani, de la care va deprinde cheia de accesare a Orientului persan și arab, precum și înțelegerea asupra muzicii orientale⁴. Iar afirmarea sa în lumea orientală nu va întârzia, motiv pentru ca va intra ulterior în conflict cu Nicolae Mavrocordat, cu care s-a aflat în permanență într-o rivalitate – ”poliglot, scriitor, elegant, tânărul Dimitrie nu avea cum să nu se transforme în scurt timp într-o vedetă a lumii creștin-occidentale din Constantinopol. În plus, era fiu de voievod și nu era nici măcar logodit”⁵. De asemenea, aplecarea spre înțelegerea diverselor elemente de religie și doctrină religioasă reclamau o deschidere în gândire, precum și un spirit de frondă, ambele vizibile puternic la Cantemir, mai ales din cauza condițiilor grele de viață (pendularea între Țările Române și Constantinopol, apoi animozitățile cu care s-a confruntat din partea lui Mavrocordat și a lui Constantin Brâncoveanu, etc.) care și-au pus amprenta asupra tânărului Cantemir⁶.

Iar spiritul său de cărturar este vizibil foarte mult în profunzimea subiectelor pe care le tratează în lucrările sale. Fiecare dintre acestea tratează chestiuni aparte, trecute prin filtrul cunoștințelor și obiceiurilor momentului, demonstrând dimensiunea multivalentă a personalității erudite a lui Cantemir.

În ”Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul” (1698) se regăsesc elemente de gândire religioasă, și se accentuează disputele medievale despre timp, suflet, natură sau conștiință⁷. În ”Icoana de nezugrăvit a științei sacrosante” (1700) Cantemir încearcă o tentă metafizică, împăcarea între știință și religie, între

⁴ ***, *Sinteze de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 25.

⁵ Tudor Dinu, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*, București, Editura Humanitas, 2011 p. 21.

⁶ *Ibidem*, p. 18.

⁷ ***, *Istoria literaturii române...*, pp. 614-615.

determinismul științific și metafizica medievală, reflectând și un interes pentru astrologie și științele oculte (specific Renașterii)⁸.

”Istoria ieroglifică”(1703-1705) reprezintă o satiră a luptei pentru domnie dintre boierii Țărilor Române, pe care Cantemir o cunoștea prea bine. E un fel de roman politico-social, o alegorie, menită să arate adevărul crunt experimentat de Cantemir în interiorul luptelor intestinale pentru putere la care fusese supus. În același timp este și un studiu lingvistic, al proverbelor din limba română (ocupă un spațiu impresionant acest studiu al proverbelor)⁹.

”Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman” (1714-1716) este o operă complexă care oferă măsura înțelegerii lui Cantemir asupra evoluției și declinului Imperiului Otoman. Astfel, aici el investighează cauzele care au putut duce la căderea sa: cuprinde observații personale ale lui Cantemir, despre viața cotidiană, obiceiurile și tradițiile turcilor, detalii despre instituțiile statale și publice otomane, armata, viața în palatul imperial, monedele turcești, insitutuțiile de învățământ, viața ecleziastică, muzică, literatura populară¹⁰ – se observă astfel cât de fin observator este Cantemir, nu lasă niciun aspect la voia întâmplării, pentru a face un studiu cât mai cuprinzător.

”Hronicul vechimii româno-moldo-vlahilor”(1719-1722) este un fel de operă în oglindă a celei de mai sus; cuprinde istoria românilor de la Traian până la ”a doua descălecare” și susține originea latină comună a tuturor dialectelor românești. Astfel el sublinează, într-o singură lucrare, atât unitatea teritorială, a pământului, dar și a poporului¹¹. Este urmată de ”Descrierea Moldovei”(1714-1716), o reprezentare interdisciplinară a Moldovei și a locuitorilor ei - geografie, cartografie, demogreafie, etnografie, psihologie colectivă, religie, la care se adaugă o listă a familiilor boierești¹².

Desigur, pe lângă acestea mai sunt și altele demne de luat în seamă, însă am preferat să ne aplecăm asupra câtorva dintre cele mai reprezentative pentru personalitatea sa.

Petrece mare parte a vieții în afara Moldovei – 22 de ani la Constantinopol, apoi în Rusia, unde va și muri. Este astfel, tot timpul, într-un mediu cosmopolit, un mediu în care erudiția sa nu poate fi decât sporită, și în care aceeași erudiție îl va ajuta să supraviețuească, fără a recurge la compromisuri prea mari. De pildă, la Constantinopol va intra în contact cu diplomații occidentali prezenți acolo. Era, înainte de toate, un principe creștin, iar diplomații occidentali prezenți la Constantinopol îi ofereau respectul cuvenit. Uimind prin cunoștințele sale și câștigându-le astfel respectul, Cantemir era astfel inclus într-o lume a diplomației care-i permitea să înțeleagă rolul jucat de Imperiul Otoman și Țările Române la nivelul continentului european¹³. De asemenea, va înțelege dinamicile din domeniul relațiilor internaționale ale vremii, percepe începutul declinului Imperiului Otoman – astfel, ceea ce va scrie ulterior nu reprezintă o înțelegere fină din interior a realităților vremii, nu de pe margine.

⁸ *Ibidem*, pp. 615-616.

⁹ *Ibidem*, pp. 617-622.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 625-628.

¹¹ ***, *Sinteze de literatură română...*, p. 26.

¹² ***, *Istoria literaturii române...*, pp. 623-625.

¹³ Dinu, *op.cit.* p. 19.

Înțelegerea realităților vremii se va reflecta în interesul manifestat pentru anumite reforme la nivel intern în scurta sa domnie. Înțelege că rolul boierimii trebuie redus, deoarece are tendințe oligarhice: scade ”birul steagului”, desființează deseantina, obține reluarea pentru țară a mănăstirilor închinată patriarhiei din Ierusalim și a unor mănăstiri bogate precum Bistrița, Tazlău și Proboda – astfel, biserica devine un sprijin pentru domnie.

Este un abil diplomat, făcând politică externă în beneficiul Moldovei. Deși la momentul respectiv nu se poate vorbi despre conceptul de ”integritate teritorială”, statele-națiune apărând un secol mai târziu, Cantemir tentează o formă de protecție a Moldovei, prin Tratatul de la Lutk din 13/24 aprilie 1711. Organizat în 17 articole, tratatul secret de alianță cu Petru cel Mare urmărea scoaterea Moldovei de sub dominația turcă, precizându-se faptul că integritatea granițelor va fi apărată de armata Moldovei. De asemenea, prin art. VI – ”După vechiul obicei moldovenesc, toată puterea să fie la domn”¹⁴, Cantemir viza introducerea unei monarhii absolutiste în Moldova¹⁵.

N-a reușit să-și traducă măiestria diplomatică în practică în Moldova, deoarece domnia sa a fost scurtă. Dar a reușit să-și dezvolte abilitățile de fin diplomat în Rusia lui Petru cel Mare, unde a servit pe rând drept consilier secret al țarului în materie de chestiuni Orientale, apoi ”Prinț Serenissim al Rusiei”, și chiar responsabil cu organizarea serviciului de informații și propagandă în timpul expediției țarului la Marea Caspică, în 1722¹⁶.

IV. Nicolae Titulescu

În vederea caracterizării lui Nicolae Titulescu este nevoie de multe atribute – roluri jucate de acesta în activitatea sa profesională. A fost pe rând, diplomat, jurist, profesor, om politic, ministru al afacerilor externe, Președinte al Ligii Națiunilor –, 1919-1920 – delegat la Conferința de Pace de la Paris, 1921-1927/ 1928-1932 – trimis extraordinar și plenipotențiar al României la Londra, 1927-1928/1932-1936 - de două ori MAE, ales de două ori consecutiv Președinte al Ligii Națiunilor. În ceea ce privește alegerea sa consecutivă la președinția Ligii Națiunilor, aceasta reprezintă măsura personalității sale și a spiritului său universal, conectat la nevoile mediului internațional. Titulescu a perceput, ca nimeni altul, ferventul renașterii după Primul Război Mondial și a înțeles că, dacă din punct de vedere istoric, România încă nu poate juca un rol central în ceea ce privește problemele de la nivelul mediului internațional, poate face acest lucru, totuși, prin intermediul dreptului internațional. Acest lucru este vizibil în cuvintele sale – ”Întreaga politică externă pe care am urmat-o...n-a avut decât acest țel: nu de a pregăti războiul, ci de a pregăti o rețea de alianțe de așa fel încât războiul să devină imposibil”¹⁷.

Racordat la spiritul vremii, atât prin studiile sale, dar și prin interacțiunile ulterioare, Nicolae Titulescu înțelege necesitățile momentului și acționează în consecință. Cheia negocierii poziției României la nivel internațional este adoptarea unei orientări pro-europene. Are credință în rolul pe care-l poate juca Europa în construirea unei lumi mai bune. Vede Europa ca un întreg și este un fervent susținător al cooperării europene pe planuri multiple,

¹⁴ ***, *Istoria literaturii române...*, pp. 621-623.

¹⁵ Dinu, *op.cit.*, p.301.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 312-314.

¹⁷ Ion Grecescu, *Nicolae Titulescu. Concepție juridică și diplomatică*, Craiova, Scrisul Românesc, 1982, p. 180.

esențială pentru menținerea păcii. Are o seamă de idei vizionare: solidaritatea națiunilor europene, cooperare economică, punerea în comun a capacităților de producție ale statelor, libera circulație a mărfurilor și persoanelor, ”spiritualizarea frontierelor” – în direcția renunțării la autarhie, izolaționism și exclusivism – ”Umanist prin formație și democrat prin convingere, Nicolae Titulescu a privit drepturile popoarelor la independență, suveranitate, egalitate, liberă conlucrare, în condiții de suveranitate și pace, drept catapeteasma unui sistem democratic de organizare a relațiilor internaționale”¹⁸. Preluând ideile lui Kant, Titulescu a afirmat constant că pacea nu se poate sprijini doar pe un singur stat, ci pe o asociație de state¹⁹.

Lui Nicolae Titulescu i s-a recunoscut meritul de a fi adus România în Europa și Europa în România. Aderă la propunerea de definire a agresorului lansată de URSS, în iulie 1935 începe tratativele cu Litvinov pentru încheierea unui pact de asistență mutuală româno-sovietic, care ar fi recunoscut anexarea Basarabiei la România. Însă această relație cu URSS, asupra căreia ne vom mai apleca, nu a fost una facilă. Numai după ce a asigurat forța Micii Antante, a Înțelegerii Balcanice, și a alianțelor franco-română și polono-română, Titulescu a deschis capitolul negocierilor cu sovieticii, prin intermediul canalului oferit de pactul privind definirea agresorului²⁰. Astfel, scopul său a fost de a asigura alianțele regionale ale României, urmând apoi să se extindă la cele continentale și de ce nu, universale.

A fost animat de un patriotism profund – ”Viața mea a fost o luptă continuă în scopul de a croi pentru România un loc în viața lumii, apărându-i totodată, interesele naționale”²¹. Dovedește o înțelegere comprehensivă a chestiunilor atât de politică externă, dar și internă. Ca ministru al finanțelor, se va pronunța pentru împrumutarea țăranilor. De asemenea, pledează pentru reforma fiscală cu caracter național pentru toate provinciile românești, și repartizarea sarcinilor fiscale după principiile echității și creșterii impozitelor directe.

Însă, de departe, cea mai semnificativă activitate a lui Nicolae Titulescu este cea diplomatică, și cu precădere activitatea sa de reglementare în materie de drept internațional. Racordează România la dreptul internațional, prin activitatea sa prolifică în cadrul conferințelor și prelegerilor ținute; astfel, România s-a plasat pe harta teoretizării în numeroase domenii ale dreptului internațional, totul prin intermediul viziunii lui Titulescu: conceptul de suveranitate, integritatea teritorială a statelor, neamestecul în treburile interne, principiul neagresiunii, principiul respectării tratatelor internaționale (Pacta sunt servanda), rezolvarea prin mijloace pașnice a diferendelor dintre state, regimul juridic al mării, neutralitatea, combaterea și incriminarea terorismului politic internațional, principiul naționalităților, principiul bunei-credințe în relațiile internaționale²², etc. Însă toate aceste inovații în materie nu ar fi fost posibile dacă Titulescu nu ar fi susținut constant importanța și rolul organizațiilor internaționale - ”ca forme de cooperare – pentru menținerea și organizarea păcii”²³. Extrapolând în acest sens, Titulescu arată că esențială pentru menținerea păcii este cooperarea internațională, ”(...) care ar fi trebuit să se caracterizeze prin dorință de

¹⁸ Nicolae Titulescu, *Politica externă a României*, București, Editura Enciclopedică, 1994, p. 14.

¹⁹ Adrian Năstase, *Nicolae Titulescu- Contemporanul nostru*, București, Editura Metropol, 1995, p. 23.

²⁰ Walter. M. Bacon Jr., *Nicolae Titulescu și politica externă a României, 1933-1934*, Iași, Institutul European, 1999, pp. 153-157.

²¹ Grecescu, *op.cit.*, p. 123.

²² *Ibidem*, pp. 120-187.

²³ Năstase, *op.cit.*, p. 33.

înțelegere, voință și generozitate. (...) nu există dificultate derivând din relațiunile între oameni care să poată rezista unirii și cooperăției internaționale”²⁴.

Gestionarea inteligentă a relației cu Rusia sovietică este un element deloc de neglijat. A avut luciditatea de a înțelege necesitatea unor relații apropiate cu URSS-ul, deși a fost blamat pentru apropierea excesivă de Litvinov – ”vecinătatea unui stat cu o suprafață de mai bine de patru ori decât cea a Europei, excluzând Rusia, și cu o populație de 162 de milioane de locuitori impune necesitatea ca statele vecine să adoăpte fie o politică ostilă, fie una amicală. O a treia cale este de neimaginat”²⁵. De asemenea, a justificat apropierea de URSS ca o formă de protecție pentru România în cazul unei apropieri ulterioare între Germania nazistă și Rusia sovietică – ”Da, sunt un liberal democrat-burghez, dar consider o apropiere politică între România și URSS drept o necesitate vitală pentru țara mea”²⁶. Spirit vizionar, așa cum am menționat mai sus, Titulescu a prevăzut o apropiere între Germania lui Hitler și Rusia sovietică, iar un pact de neagresiune, precum cel negociat cu Litvinov, dar nefinalizat, ar fi pus-o la adăpost în fața Germaniei. De asemenea, un astfel de pact ar mai fi avut rolul major de a reglementa problema Basarabiei, o chestiune rămasă nesoluționată per total după încheierea Tratatelor de la Versailles. În acest sens, a făcut eforturi susținute în cadrul Societății Națiunilor pentru a obține o formă juridică prin care să i se dea Basarabiei consacrarea sa pe plan internațional ca pământ românesc. Iar atunci când Rusia a cerut înființarea unui consulat sovietic la Tighina, Titulescu a folosit această ocazie pentru a arăta, încă o dată, că sovieticii, de fapt, recunosc Basarabia ca pământ românesc – ”Ați mai văzut dumneavoastră un stat să înființeze un consulat în propria lui țară? Un consulat rusesc în Basarabia însemna implicit că sovieticii considerau Basarabia în afara URSS”²⁷.

V. Diferențe ireconciliabile?

Bariera timpului dintre cei noi poate determina o respingere a apropierii lor într-o asemenea lucrare. Și, într-adevăr, există elemente care-i diferențiază iremediabil.

O primă distanțiere între cei doi vine din epocile diferite în care cei doi au trăit și considerentele lor – epoca Renașterii (aprox. – trecerea spre modernitatea românească) pentru Cantemir, o perioadă de dezvoltare și avânt intelectual, dar în care posibilitățile de dezvoltare și reușită pe plan politic erau limitate de apropierea periculoasă a celor două imperii – Otoman și Țarist. Pentru Titulescu, epoca sa este perioada de revigorare a Europei după Primul Război Mondial, când societatea este deschisă și dornică de schimbare, ceea ce o face mult mai maleabilă în fața unor propuneri îndrăznețe.

O a doua diferențiere vine din constrângerile cum care s-au confruntat cei doi. Cantemir a fost asociat în permanență cu Imperiul Otoman și cu Rusia țaristă, astfel că nu a avut prea multă libertate de manevră. De asemenea, în absența unei susțineri interne, nu și-a putut duce la îndeplinire măsurile și ideile, retrăgându-se în exil în Rusia, unde a stat în umbra lui Petru cel Mare. De asemenea, în cazul lui Cantemir se poate vorbi despre o lipsă a

²⁴ *Ibidem*, p. 21.

²⁵ Titulescu, *op.cit.*, p. 101.

²⁶ *Ibidem*, p. 101.

²⁷ Răzvan Moceanu, *Portret: N. Titulescu – unul din cei mai inteligenți și mai talentați diplomați ai Europei*, *Radio România Cultural*, disponibil la <https://radioromaniacultural.ro/portret-nicolae-titulescu-unul-din-cei-mai-inteligenți-si-mai-talentati-diplomati-ai-europei/>, accesat la 20.09.2017.

unei poziții de efectivă acțiune. A fost domn pentru o perioadă mult prea scurtă ca să poată efectua o schimbare viabilă la nivelul Moldovei. De asemenea, poziția sa ca domn era mult prea șubredă dinainte de a ajunge la conducerea Moldovei, astfel că scurta sa domnie a fost o încercare nereușită de schimbare.

În ceea ce-l privește pe Titulescu, și acesta s-a confruntat cu o serie de piedici la nivel intern, care se vor reflecta asupra acțiunilor sale la nivel internațional. De pildă, animozitățile de la nivelul mediului politic românesc au împiedicat concretizarea unor planuri importante, precum tratatul de asistență mutuală româno-sovietică. A fost acuzat de duplicitate pentru susținerea facțiunii republicane în războiul civil din Spania, apoi pentru apropierea de Litvinov. Iar relațiile conflictuale cu Nicolae Iorga, Constantin Argetoianu, Gheorghe Tătăărăscu, A.C. Cuza, și inclusiv cu Carol al II-lea îl vor îndepărta treptat de la București spre exilul în care-și va găsi și sfârșitul asemeni lui Cantemir.

VI. Concluzii

Așa cum menționam anterior, orice poziționare a celor două personalități în aceeași discuție este dificilă din punct de vedere cronologic. Însă există similaritățile prezentate deja, care ne îndreptățesc să-i condiderăm pe amândoi adevărați ambasadori ai spiritului și spațiului românesc. Având destine similare, atât Cantemir, cât și Titulescu și-au pus inteligența, tactul și diplomația în slujba românilor, ținând piept animozităților și dificultăților timpului lor. Au fost pe rând uniți de idealuri înalte, de erudiție și spirit universalist, de voință și dorință de mai bine.

Măsura în care au reușit să-și ducă intențiile la bun sfârșit a diferit în funcție de timpul în care a trăit fiecare. Dacă pentru Cantemir, presiunea timpului a fost una inexorabilă, astfel încât intermezzo-ul său scurt în Moldova a trecut aproape neobservat, pentru Titulescu, lunga sa carieră diplomatică l-a ajutat să se poziționeze și mai bine în slujba României chiar și după plecarea sa în exil.

Poziționarea lui Cantemir în statutul de diplomat poate părea una curajoasă. Însă, dacă ar fi să judecăm după standardele de analiză a diplomației contemporane, ceea ce a făcut el prin opera sa a fost o veritabilă mostră de diplomație publică. Iar Titulescu, dincolo de impactul său major asupra dreptului internațional, a produs schimbări răsunătoare în felul în care se poate duce politica externă a unui stat, ambii fiind modele de emulat în prezent, atât pentru tinerii diplomați ai momentului, dar și pentru oamenii de stat contemporani.

Bibliografie

1. Bacon, Walter M. Jr, *Nicolae Titulescu și politica externă a României, 1933-1934*, Iași, Institutul European, 1999.
2. Dinu, Tudor, *Dimitrie Cantemir și Nicolae Mavrocordat. Rivalități politice și literare la începutul secolului XVIII*, București, Editura Humanitas, 2011.
3. Grecescu, Ion, *Nicolae Titulescu. Concepție juridică și diplomatică*, Craiova, Scrisul Românesc, 1982.
4. Moceanu, Răzvan, *Portret: N. Titulescu – unul din cei mai inteligenți și mai talentați diplomați ai Europei*, Radio România Cultural, disponibil la

<https://radioromaniacultural.ro/portret-nicolae-titulescu-unul-din-cei-mai-inteligenți-si-mai-talentati-diplomati-ai-europei/>.

5. Năstase, Adrian, *Nicolae Titulescu- Contemporanul nostru*, București, Editura Metropol, 1995.
6. Lord Gore-Booth (ed.), *Satow's Guide to Diplomatic Practice*, London and New York, Longman, 1979.
7. Titulescu, Nicolae, *Politica externă a României*, București, Editura Enciclopedică, 1994.
8. ***, *Sinteze de literatură română*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
9. ***, *Istoria literaturii române*, Vol. 1, București, Editura Academiei RPR, 1964.